

UNA XARXA PLENA DE TICS ¹

(Metodologia per a la classificació de pàgines web educatives i el seu aprofitament)

Enric Ramiro i Roca

IES Guadassuar / Departament d'Educació de la Universitat Jaume I de Castelló

ramiro@edu.uji.es

Per a citar	Ramiro i Roca, Enric (2004). UNA XARXA PLENA DE TICS (Metodologia per a la classificació de pàgines web educatives i el seu aprofitament). <i>RED, Revista de Educación a Distancia</i> , 11. http://www.um.es/ead/red/11/xarxa.pdf
Paraules clau	Educació, Internet, pàgines web, educació a distància

Referencia	Ramiro i Roca, Enric (2004). UNA RED LLENA DE TICS (Metodología para la clasificación de páginas web educativas y su aprovechamiento). <i>RED, Revista de Educación a Distancia</i> , 11. http://www.um.es/ead/red/11/xarxa.pdf
Títol	UNA RED LLENA DE TICS (Metodología para el comentario de páginas web educativas y su aprovechamiento)
Resumen	Internet es un mundo con fronteras borrosas y contenidos inabarcables, pero cómo encontrar lo que buscamos, con qué garantías, con qué calidad? Pretendemos reducir este problema con la propuesta de un modelo para el comentario de páginas web educativas, calificadas, estructuras y clasificadas por su utilidad, después de un profundo análisis y debate. Sin embargo, estos recursos quedarían muy reducidos sin la aplicación en la educación a distancia, verdadero motor de progreso, difusión y futuro.
Palabras clave	Educación, Internet, páginas web, educación a distancia

Title:	A NET FULL OF TICS (Methodology to sort webs and their exploitation)
Summary:	Internet is a world with burred frontiers and too big contents to cover. But, how can you find that you look for? What guarantee and what quality with? We pretend to reduce that problem giving a model to coment educational webs; structured and classified by using, after a deep, analysis and debate. However, these resources would be reduced a lot without putting into practice a distance learning. In my opinion, it's the real driving force behing the whole progress, diffusion and future.
Key words:	Internet, webs, distance learning

---

¹ Aquest article està basat en la comunicació anomenada "Una proposta de TICs per a les Ciències Socials" presentada al XV SIMPOSIO INTERNACIONAL DE DIDÁCTICA DE LAS CIENCIAS SOCIALES celebrat en Alacant del 30 de marzo al 2 de abril de 2004, i publicat en el llibre *Formación de la Ciudadanía: Las TICs y los nuevos problemas*, pp. 165-172.

UNA XARXA PLENA DE TICS

(Metodologia per a la classificació de pàgines web educatives i el seu aprofitament)

Enric Ramiro i Roca
ramiro@edu.uji.es

Resum

Internet és un món amb fronteres borroses i continguts inabracables, però com trobar el que busquem, amb quines garanties, amb quina qualitat? Pretenem reduir aquest problema amb la proposta d'un model per al comentari de pàgines web educatives, qualificades, estructurades, i classificades per utilitat, després d'una profunda anàlisi i debat. Tanmateix, aquests recursos quedarien molt reduïts sense l'aplicació a l'educació a distància, veritable motor de progrés, difusió i futur.

“Eixes noves tecnologies estan generant davant els nostres ulls una verdadera revolució que afecta tant a les activitats relacionades amb la producció i al treball, com a les activitats lligades a l'educació i a la formació... Així doncs, les societats actuals són d'una o altra manera societats de la informació en les quals el desenvolupament de les tecnologies pot crear un entorn cultural i educatiu capaç de diversificar les fonts del coneixement i del saber”

UNESCO (1996:198)

1. Introducció

Per a la majoria de persones que conformem en l'actualitat el cos de professorat que ens dediquem a impartir les diferents assignatures als alumnes de magisteri, les noves tecnologies ens resulten com a mínim novedoses. Malgrat la rapidesa de la dinàmica social i la globalització que hi comporta, hem de reconèixer que fa ben poc que les TICs s'han instal·lat de forma quotidiana en el nostre entorn² i ens han transformat els hàbits docents i personals en major o menor mesura com afirma el professor Pere Marqués (2000). No obstant, en el camp de les disciplines acadèmiques, els canvis encara continuen sent molt lents per tres raons fonamentals. Dos són de caire general: la separació entre el món universitari i el no universitari, veritable estigma que relentitza qualsevol innovació; i la separació entre la formació personal i la formació docent que va creixent cada vegada més. La tercera raó és més específica de la Geografia, la Història i les Ciències Socials, com és la seua llarga tradició de matèria caracteritzada pel memorisme, la repetició i l'enciclopedisme, que

---

² Malgrat tot, l'Estat espanyol roman a la cua d'Europa en accés a Internet superada inclús per Portugal, segons l'informe Métrica de la Sociedad de la Información que elabora cada any el Ministerio de Ciencia y Tecnología, i la patronal Sedisi. Segons aquest document, a l'Estat espanyol un 26,4% de la població utilitza internet front a un 40,2% de mitjana de la Unió Europea.

ha creat una imatge distorsionada sobre les possibilitats atractives que tenen aquestes matèries. Per intentar suavitzar d'alguna manera aquest problema, hem agrupat un conjunt de recursos educatius que ens ofereix la xarxa per a reduir el "barranc digital" que hi tenim en la realitat, veritable objectiu del nostre treball d'investigació.

Considerem que l'aprenentatge mitjançant la xarxa és un motor d'infinites possibilitats propedèutiques i una porta oberta a la formació contínua. Tanmateix, coincidim amb nombrosos autors (Babot:2003; Tamez:2003; Barajas, Scheuermann, i Kikis: 2003; Marcelo: 2003) que també hi comporta abundants perills i que s'ha de preveure dins d'un model pedagògic integral, on la figura del professor com a autoritat del coneixement es transforma en guia d'aprenentatge. En aquest sentit, hem enfocat el treball que tot seguit comentem com una font de recursos dissenyada, creada, analitzada i avaluada de forma cooperativa per la comunitat educativa conformada per diverses promocions d'alumnes de diferents especialitats de magisteri a la Universitat Jaume I de Castelló a dintre de l'assignatura de Didàctica de les Ciències Socials.

De fet, tant el model proposat de comentari de pàgines web, com el recull de les diferents dossiers temàtics que hem redactat i la mateixa metodologia emprada són una realització que adquireix tota la seua plenitud al si de l'educació a distància mitjançant l'intercanvi d'informacions i utilitat dels suggeriments. Així mateix, hem comprovat que aquesta proposició ha contribuït a trencar el monopoli de l'aula com a lloc privilegiat per al procés d'ensenyament-aprenentatge i a estendre fora del marc universitari i de formació reglada, els beneficis d'una educació contínua, actual i de qualitat que pot comportar l'educació a distància.

Fig. 1. Diferents moments de coordinació de treball amb els alumnes i professors.

En l'apartat d'agraïments volem destacar la col·laboració del professor Santos Ramírez, veritable capdavanter d'aquesta temàtica en el camp de la geografia des de fa molts anys, i del professor Miguel Zapata de la Universitat de Múrcia per les seues orientacions. Igualment, hem de fer esment dels alumnes Laura García i Mara Escrivà pels seus dibuixos il·lustratius, als joves mestres Víctor Talamantes, David Tostado,

Diego Láinez, i Mónica Nebot, i als alumnes de la Universitat Jaume I de Castelló Juan Rovira García, i Alberto García Fombuena pels seus interessants reculls de pàgines web que han anat evolucionant al llarg dels anys i que recomanem de forma decidida. Per últim, estem en un continu i impagable deute amb Mireia Gandia i així ho fem constar.

2. Les TICS i el seu aprofitament

Front al repte de les TICS a l'ensenyament, les respostes han estat diferents en funció de moltes variables com l'edat, la formació, el caràcter i les experiències que hem acumulat al llarg de la nostra vida. Com a síntesi, podríem resumir que hi podem formar part de tres grups bàsics caracteritzats per l'actitud front a les noves tecnologies: el rebuig, l'atracció i l'adaptació ³. La primera opció és testimonial en la pràctica, doncs les administracions i les empreses van "imposant" el seu ús a passes gegantines amb una barreja de preocupacions entre eficiència, estadística, imatge i convenciment; provocant tot un conjunt de noves formes socials ⁴. L'opció d'atracció està representada per un major grup de persones que han trobat en les NN.TT. una eina per fer més motivadores les seues classes i com a instrument pràctic del seu treball docent. Per últim, el major col·lectiu el conformen aquells docents que intenten "posar-se al dia" i que a sovint es troben amb multitud de problemes, perquè no sempre el sistema està preparat per a acollir els canvis que suposen les TICS .

Lligat a aquest panorama tecnològic, està el tema del "barranc digital" que ja esmentàvem en la introducció i que representa el gran perill en la incorporació de les noves tecnologies a la societat actual ⁵ i que té el seu paral·lelisme en el camp educatiu. Considerem que la desconexió entre el sistema universitari i el sistema no universitari és una realitat i constitueix el taló d'Aquiles de la renovació pedagògica. Com hem tingut ocasió de demostrar en anteriors ocasions (Ramiro, 1998; 2003a) "és impossible la innovació educativa mentre no existisca una relació entre la investigació educativa universitària i la reflexió pràctica des de l'ensenyament obligatori" (Ramiro, 1998:1083) , i mentre la didàctica no tinga un pes fonamental en tots els estudis geogràfics com afirmava el professor José Estébanez (1996) ⁶.

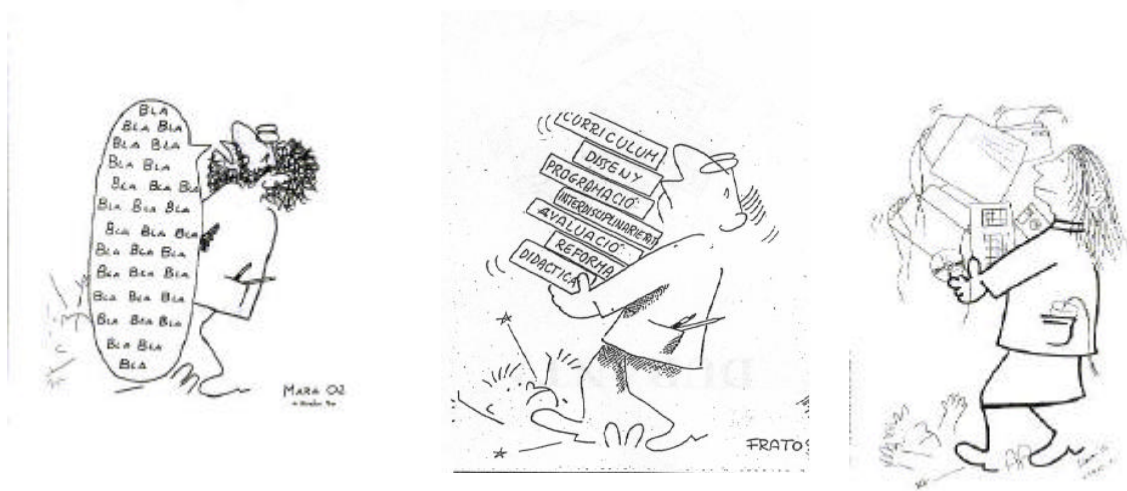
³ ADELL, Jordi i Auxi SALES (2000): "El profesor ONLINE: elementos para la definición de un nuevo rol docente" en <http://tecnologiaedu.us.es/edutec/paginas/105.html>

⁴ Com dos exemples d'aquestes noves formes, tenim l'impacte emocional de les cyberrelacions (Etchevers, 2003) i la necessitat d'aprendre noves maneres de relacionar-se i nous modals (Zapata, 2002)

⁵ Veure les conclusions del II Congreso Europeo sobre Tecnología de la Información en la educación y la ciudadanía. Una visión crítica. Barcelona 26-28 de junio de 2002.

⁶ Aquesta realitat ha estat un fet assumit per distingits geògrafs com el professor Estébanez (1996:25): "Es notorio que los avances geográficos del mundo académico no han llegado a las aulas en ninguno de los niveles de enseñanza incluyendo también el universitario. Ello se debe, entre otras causas, a la tendencia a incorporar mecánicamente los resultados de la investigación de la Geografía y de otras ciencias sociales, a la resistencia a considerar la Geografía como una ciencia social, al temor a la ideologización o politización poniendo el acento en el marco natural y en los aspectos visibles y cartografiados del paisaje, y, por último, la escasa reflexión dentro de la comunidad geográfica, especialmente en los departamentos universitarios de Geografía en los que todo aquello que se relacione con la didáctica de nuestra disciplina se ignora, o simplemente se ridiculiza por considerarla impropia de la actividad universitaria. Ello se puso descarnadamente de manifiesto a la hora de elaborar los nuevos planes de estudio de cuyos resultados catastróficos no vale la pena insistir".

El segon punt capital és la necessitat d'aproximar la formació personal a la formació professional. Fa escasses dècades, el docent ensenyava amb els pocs recursos de que disposava i generalment, quan incorporava una nova tècnica la traslladava a la pràctica diària. Aquesta situació ha canviat i està canviant com a conseqüència de l'acceleració dels canvis, de les propostes i d'un sistema formatiu més basat en l'academicisme i poc en el canvi de mentalitat o pràctica diària ⁷. Podiem resumir la situació com a que el professorat cada vegada està més preparat i disposa de més informació i recursos, però no sempre els posa en funcionament, hi ha pocs mecanismes per a detectar la milloria en la docència directa i també una manca de mecanismes per a potenciar-la com hem tingut ocasió d'analitzar en diverses ocasions ⁸.

Composició realitzada per Mara Escrivá i Laura García, a partir del dibuix central realitzat per Francesco Tonucci (1990)

Fig. 2 Evolució diacrònica i transversal en el tòpic de la preocupació docent.

El tercer punt important que hem considerat, ha sigut la clarificació de les TICs com a recursos metodològics i no com a finalitats educatives (veure fig. 1) com afirma el professor García Areito (2002). A sovint, hem detectat que la incorporació de les noves tecnologies es convertien en objectius de forma que ocultaven la importància del conceptes o actituds a desenvolupar. Així doncs, hem vist com mitjançant la tècnica i els seus productes com el color, la música o l'animació, ocultaven una metodologia ja superada o inclús uns continguts reaccionaris. De vegades, darrere d'unes magnífiques presentacions hem comprovat que no hi havia cap avanç pedagògic i en ocasions inclús una reacció retrògrada, oblidant que el subjecte principal és l'alumne i el procés educatiu. En aquest sentit, coincidim amb els

⁷ En aquest sentit, resulta molt simptomàtiques les expressions "càrrega docent" per a referir-se al treball de preparació i impartició de la docència, i els "mèrits d'investigació" per a relacionar-los amb la part investigativa en el treball del professorat universitari. En el camp no universitari, la realitat encara resulta més frustrant, doncs resulta molt més difícil la investigació segons la dedicació del docent està radicada en etapes amb alumnat més infantil, i a més a més, els estímuls per a la renovació pedagògica són pràcticament nuls. Tan sols el voluntarisme del professorat compensa les deficiències d'un sistema que no està dissenyat pensant en el conjunt del procés d'ensenyament-aprenentatge i amb un control burocràtic de la vessant educativa per part de la inspecció. Per a més informació sobre el sistema educatiu, veure Ramiro 2001a, 2001b; 2003b; i Ramiro i Souto 2003.

⁸ Sobre la formació del professorat veure Ramiro 1998a, 1998b, 1998c, 1998d.

professors Cabero, Duarte i Barroso (1995) en la importància d'una correcta formació del professorat en la seua vessant didàctica i no sols tecnològica, per a fer compatible la renovació didàctica amb el progrés de la tècnica.

3. Una proposta útil i senzilla

Aquests tres components: la desconexió entre sistema universitari i no universitari, i la disfunció entre la formació i la pràctica educativa, i la confusió entre mitjans i finalitats de les NN.TT. ens han portat a la recerca d'un conjunt de recursos que afavorisquen el progrés en la seua evolució. La seua estructura fou iniciada durant el curs 2001-02, després de diverses proves entre l'alumnat de magisteri de les especialitats d'educació física i educació infantil de segon curs a la Universitat Jaume I de Castelló. De l'experiència recollida i els diversos suggeriments aportats, es va fer una nova modificació durant el curs 2003-04 (veure annex 1) que recull els aspectes següents, classificats en dos grups:

A) Característiques de la web

. Títol

Hem considerat molt important introduir l'anagrama o rètol que inicia la pàgina web com a referent iconogràfic. Segons els testimonis dels alumnes consultats, ha estat molt valorada aquesta referència.

. URL

Naturalment, és una dada imprescindible.

. Idioma predefinit

Es tracta d'una informació important per dos raons. En primer lloc per habitar un espai geogràfic com l'Estat espanyol on el 40% de la població resideix a zones que tenen una llengua pròpia diferent de l'espanyol. La segona raó radica en que la xarxa està dominada de forma absoluta per l'anglès i no totes les persones el dominen, de manera que hem intentat prioritzar aquelles web que tenen el català i l'espanyol com a llengües predefinides.

Possibilitat canvi d'idioma

És un element a tenir en compte per la diversitat lingüística de la zona, per obrir el material a altres col·lectivitats i com a eina de futur en un entorn multicultural.

. Nivell educatiu

L'hem valorat com a una variable bàsica, doncs el nostre objectiu és adreçar-nos fonamentalment a la comunitat educativa en els seus diferents nivells. De fet, ja comentàvem que volem potenciar la connexió geogràfica entre el sistema universitari i el no universitari. Hem considerat les variables de primària, secundària, batxillerat i universitat.

. Categoria

Les adreces estan dividides en tres blocs. Les pàgines web i personals webs recullen tota mena d'informació relacionada amb conceptes teòrics, bibliografies, biblioteques virtuals per a consultar llibres, mapes geogràfics i històrics, i poden ser personals a l'estar creades per usuaris concrets o webs en les que darrere hi ha una empresa. Els portals web i catàlegs són pàgines facilitades per immensos servidors, amb nombroses pàgines de serveis com fòrums o accessos a pàgines relacionades. El tercer bloc, estan les pàgines web didàctiques i educatives que per norma general van dirigides als docents.

. Links

La inclusió o no de links també ha estat un aspecte destacat pels alumnes consultats, ja que la seua inclusió facilitava la consulta o no de la pàgina esmentada per a enllaçar en altres similars.

. Valoració

És l'element més consultat pels alumnes que han treballat en aquesta selecció de pàgines web. Pensem que pot considerar-se una demostració de la correcció en la puntuació i el seu ajust al contingut. La graduació ha consistit en l'assignació màxima de cinc estrelles seguint uns criteris d'utilitat dels continguts, claredat en la presentació i respostes a les expectatives creades. Aquesta última consideració ha estat recollida després de l'experimentació. També s'han tingut en compte altres consideracions com el temps que tardava en carregar-se, les il·lustracions, ...

CARACTERISTIQUES DE LA PÀGINA WEB	
Títol	
URL	
IDIOMA	
Nivell educatiu	
Categoria	
LINKS	
VALORACIO	(d'1 a 5 estrelles)
DESCRIPCIÓ	
OPINIÓ	

Fitxa confeccionada per Alberto García i Juan Rovira, a partir d'un model realitzat per Mónica Nebot.

Fig. 3. Model per al comentari de pàgines web

B) Comentaris

. Descripció

Amb un màxim de deu línies, es pretén dibuixar el contingut de la pàgina a comentar. En aquesta breu síntesi s'han prioritzat els aspectes de l'estructura, el tipus d'informació que recull, l'àmbit geogràfic i l'entitat que hi ha al darrere.

. Opinió personal

Com a norma general, li hem dedicat una vintena de línies i es tracta evidentment de la part més idiosincràtica del material confeccionat. Els punts bàsics dels comentaris han estat els aspectes a destacar, tant en la part positiva com negativa, i diverses recomanacions.

CARACTERÍSTIQUES DE LA PÀGINA WEB	
Títol	
URL	http://www.internenenes.com/index2.phtml [consulta: 5 juny 2002]
IDIOMA	CASTELLÀ
Nivell educatiu	INFANTIL
Categoria	PORTAL
LINKS	
DESCRIPCIÓ	
<p>Pàgina lúdica dedicada a los niños y niñas de habla hispana, para que se diviertan, y de paso, aprendan un poco. (También va dirigido a los adultos que siguen disfrutando como niños).</p>	
OPINIÓ PERSONAL	
<p>La pàgina principal costa prou de descarregar ja que està composada per molts dibuixos.</p> <p>Un inconvenient que li he trobat és que el format de pantalla el té més gran que el d'un monitor de mesures estandar i el contingut surt de la pantalla.</p> <p>És un portal diferent als vistos fins ara, el disseny és amb molt de dibuix i contrast de colors i formes, com per cridar l'atenció dels xiquets.</p>	

Fig. 4. Exemplificació de comentari sobre una pàgina web d'educació infantil

WEBS I PORTALS EDUCATIUS	
	http://www.schoolnet.ca/vp-pv/learning/teacher/classroom/index_en.html [consulta: 5 juny 2002]
	http://www.3ieduca.com/pagina8.htm [consulta: 5 juny 2002]
	http://www.educationworld.com/ [consulta: 5 juny 2002]
	http://www.edu365.com/ [consulta: 5 juny 2002]
	http://www.xtec.es/ [consulta: 5 juny 2002]
	http://www.aulainfantil.com/recursos/recursos_ai.htm [consulta: 5 juny 2002]
	http://www.internenes.com/index2.phtml [consulta: 5 juny 2002]
Educación Inicial (Argentina)	http://www.educacioninicial.com [consulta: 5 juny 2002]
	http://www.ceismc.gatech.edu/BusyT/welcome.html [consulta: 5 juny 2002]

Fig. 5. Exemplificació sobre un índex parcial dels comentaris de pàgines web

4. Conclusions

En aquests tres anys que hem dedicat a analitzar el tema, han estat quantioses les anècdotes que han fet variar la relació del centenar de pàgines web comentades, com l'eliminació d'algunes que ja no existeixen donades les característiques dinàmiques de la xarxa, o la inclusió d'algunes que han aparegut. I entremig, alguns virus i sorpreses desagradables, acompanyats també cal dir-ho per diverses felicitacions i crítiques constructives, o la connexió involuntària d'algunes pàgines web amb continguts relacionats amb les vendes a distància o el sexe.

Malgrat que han estat repassades mil i una vegades les adreces seleccionades, no volem tancar el camí als possibles errors i demanem disculpes d'avant mà. Igualment, som conscients del caire quasi il·limitat de la xarxa i de les possibles absències, però també que el recull d'un centenar d'adreces electròniques que tenen la geografia com a nucli bàsic o important, representen una gran ajuda per al professorat en general. De la mateixa forma, voldríem que la nostra aportació servira per a especialitzar els continguts i completar-los, millorant un instrument viu i canviant.

De fet, la confecció de les diferents carpetes de webs ha contribuït a crear una millor imatge d'una ciència mil·lenària que globalment és recordada com a descriptiva, enumerativa i memorística, allunyada de les noves tecnologies i propostes pedagògiques actuals. Igualment, el recull de propostes de diferents nivells educatius i diversos temes pot contribuir a donar una imatge més global de la disciplina i al mateix temps a donar continuïtat a unes ensenyances a sovint desestructurades i trossejades per l'especialització o les diferents etapes docents.

Per últim, volem aprofitar les possibilitats que ens ha oferit aquesta revista RED per a mostrar la nostra voluntat d'intercanvi informatiu i de recursos amb la resta de lectors i molt especialment amb les persones dels països de llengua catalana i amb els països iberoamericans amb els quals ens uneixen tantes multitud d'aspectes.

BIBLIOGRAFIA ESMENTADA

Babot, Iñigo (2003): "Perversiones del e-learning", *La revista digital de e-learning de América Latina* núm. 18, any I

Barajas, M., F. Scheuermann, i K. Kikis (200·): "Peligra el papel del profesor como 'autoridad del conocimiento' en un entorno de aprendizaje a través de las TIC?", www.elearningeuropa.info/doc.php?id=580&lng=1&doclng=4&sid=fe3aa9

CABERO, Julio; Ana DUARTE i Julio BARROSO (1995): "La piedra angular para la incorporación de los medios audiovisuales, informáticos y nuevas tecnologías en los contextos educativos: la formación y el perfeccionamiento del profesorado", *Edutec. Revista electrónica de tecnología educativa* (8), Universitat de les Illes Balears (<http://www.uib.es/depart/gte/revelec8.html>)

ESTÉBANEZ, José (1996): "La Geografía hoy, un reto educativo en el marco de la reforma educativa". *III Jornadas de didáctica de la Geografía*. Madrid. Grupo de Didáctica de la Geografía – Asociación de Geógrafos Españoles.

ETCHEVERS GOIJBERG, Nicole (2003): "El impacto emocional de las cyberrelaciones. IV Congreso Virtual "Integración sin Barreras en el Siglo XXI. Red de Integración Especial en <http://www.redespecialweb.org/congreso4.htm>

GARCIA ARETIO, Lorenzo (2002): "Formación a distancia para el nuevo milenio. ¿Cambios radicales o de procedimiento?", <http://www.edudistan.com/ponencias/Garcia%20Aretio.html>

Marcelo, Carlos i José Manuel Lavié (2003): "Formación y Nuevas Tecnologías: Posibilidades y condiciones de la Teleformación como espacio de aprendizaje", <http://www.uv.es/soespe/bordon52-3.html#Marcelo>

MARQUÉS, Pere (2000): "Las TIC y sus aportaciones a la sociedad". Article a la web <http://dewey.uab.es/pmarques/tic.htm>

Ministerio de Educación y Ciencia (2003): *Métrica de la Sociedad de la Información*. Madrid. Ministerio de Educación y Ciencia – Patronal Sedisi.

RAMIRO i ROCA, Enric (1998a): "CEP, CEFIRE, ¿CEFIRO? en el País Valenciano, *Conceptos de Educación* núm. 4, Loja (Granada), Grupo Editorial Universitario.

RAMIRO i ROCA, Enric (1998b): "La formación del profesorado: un permanente cambio", *Comunidad Educativa* núm. 253, Madrid, Instituto Calasanz de Ciencias de la Educación – ICCE.

RAMIRO i ROCA, Enric (1998c): "¿Evolucionamos o nos quedamos quietos?. Los recursos utilizados en la clase de geografía", *Scripta Nova* núm. 29, 11 pp. (s.n.), 15 de noviembre, Barcelona, Universitat de Barcelona.

RAMIRO i ROCA, Enric (1998d): *Institucionalització i difusió de la Geografia escolar: la percepció del professorat de la comarca de la Ribera* (Tesi doctoral presentada al Departament de Geografia de la Universitat de València).

RAMIRO i ROCA, Enric (2001a): "La Reforma educativa en el País Valenciano: una luz con muchas sombras", *Campus en línea (revista virtual de la Universidad de El Salvador)*, www.utec.edu.sv/campus/intelecto/reforma%20educativa.htm

RAMIRO i ROCA, Enric (2003a): "EL CAP: un despropósito consentido, prolongado y estéril", *TERRA* núm. 6, pp. 59-75, Universidade de Santiago de Compostela-Sociedades Galega de Xeografía.

RAMIRO, Enric (2001b): "Ja vé la telemàtica i a nosaltres què?", *Llibre d'abstracts de les III Jornades Multimedia Educatiu*, Barcelona (jornadasmme@ariadna.d5.ub.es)

RAMIRO, Enric (2004): "Una proposta de TICs per a els Ciències Socials", *Formación de la Ciudadanía: Las TICs y los nuevos problemas*, Universitat d'Alacant

RAMIRO, Enric i altres (2001c): "En la selva del més allà", *Actas de la Jornadas Nacionales TIC y Educación: TICEMUR 2001*, Centro de Profesores y Recursos de Lorca (Murcia).

RAMIRO, Enric i Xosé Manuel SOUTO (2003b): "La identidad cultural local en el món global. El valencià en el sistema escolar". *Reinventar l'escola. La qualitat educativa vista des de les famílies*. València. Nau Llibres – Confederació d'A.P.A.s "Gonzalo Anaya".

UNESCO (1996): *La educación encierra un tesoro (Informe a la UNESCO de la Comisión Internacional sobre la educación para el siglo XXI, presidida por Jacques Delors)*, Madrid, Santillana

ZAPATA ROS, Miguel (2002): "Las buenas maneras en internet", Tonos. Revista Electrónica de Estudios Filológicos nº 5 (www.um.es/tonosdigital/znum5/bm/buenas-maneras)